

6. Специальная психология: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений /В.И. Лубовский, Т.В. Розанова, Л.И. Солнцева и др.; Под ред. В.И. Лубовского. – М.: Издательский центр «Академия», 2003.

УДК: 376-056.262-056.36-053.4:37.064:316.77

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ ТА ІНТЕЛЕКТУ ЯК ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ КОРЕКЦІЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Бабич Н.М.

Інститут спеціальної педагогіки НАПН України

Стаття розкриває особливості формування комунікативних навичок у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями зору та інтелекту. Дане питання є неоднозначним, про що і йдеться в змісті публікації та висвітлюється стан вивчення даної проблеми в сучасній корекційній педагогіці.

Статья раскрывает особенности формирования коммуникативных навыков у детей старшего дошкольного возраста с нарушениями зрения и интеллекта. Данный вопрос неоднозначен, что и раскрывается в публикации, а также говорится об изучении этой проблемы в современной коррекционной педагогике.

This article paper exposes the special features of formation of communicative skills among children of elder preschool age with some visual and intellectual destructions. The problem is controversial, which is the matter of publication's content, and the status of studying such a problem within the modern correctional pedagogics is also elucidated here.

Ключові слова: комунікативна діяльність, комунікативні навички, діти з порушеннями зору та інтелекту

Ключевые слова: коммуникативная деятельность, коммуникативные навыки, дети с нарушениями зрения и интеллекта.

Key words: communicative activity, communicative skills, children with visual and intellectual destructions.

Пріоритетним завданням сучасної системи корекційної освіти є створення відповідних умов для розвитку і самореалізації кожної дитини, оскільки за останні десятиріччя відбулось усвідомлення того, що повноцінне спілкування дитини з соціальним оточенням є не тільки головним фактором психічного та соціального розвитку, а і чинником попередження та подолання можливих труднощів на шляху особистісного становлення. Безумовно, повноцінне спілкування не можливе без комунікативних навичок, які формуються у людини в дошкільному віці.

Саме тому на передній план наукових досліджень висуваються такі аспекти спілкування, як комунікативна поведінка, культура спілкування та розуміння, а також ряд теоретичних та практичних питань, в яких комунікативні навички людини набувають особливого значення.

Розглядаючи онтогенез комунікативного розвитку дитини, М. Лісіна зауважує, що спілкування – це процес, у якому дитина за допомогою дорослого засвоює форми взаємодії та способи комунікації [8]. Відповідно у процесі різнопланового спілкування в ігровій діяльності дитина пізнає природний, предметний і соціальний світ, що її оточує, в його цілісності та різноманітності; формує й розкриває свій власний внутрішній світ, свій образ «Я»; засвоює і створює культурні цінності, виступає при цьому активним суб'єктом взаємодії.

Зародження і становлення комунікативної діяльності відбувається упродовж перших семи років життя дитини [3; 8; 9; 10]. Дослідження М. Лісіної та її послідовників підтвердили, що цей період спілкування з дорослим скеровує розвиток дитини, створюючи зону найближчого розвитку, допомагає реалізовувати потенційні можливості [9].

Діти з обмеженими психофізичними можливостями життєдіяльності являють специфічну категорію дітей, що потребує особливої уваги з боку педагогів, але ще більших зусиль потребують діти з комплексними порушеннями, бо поєднання дефектів більш суттєво спотворює розвиток таких дітей, ніж дітей інших категорій в цілому. У дітей з порушенням зором та інтелектом обидва порушення ускладнюють одне одне, створюють специфічні утруднення в сприйманні навколишнього світу. Особливо це негативно впливає на стан емоційно-вольової сфери дитини, спричиняючи психологічний дискомфорт [2; 5; 6;11;13]. Саме в цих випадках, коли дефект зору обтяжений різноманітними супутніми порушеннями та неадекватними соціально-педагогічними вимогами до дитини, може виникнути комунікативна напруженість, яка деформує міжособистісні стосунки, викликаючи високу тривожність, аутичність та своєрідні поведінкові розлади.

У багатьох дослідженнях [4; 5; 11; 12; 13] виявлено, що стан зору впливає на розвиток мовлення. Це пояснюється сповільненістю зорового сприймання й розладами рухової системи при розладах зору. Таким чином, у дітей з порушеннями зору існує ризик зниження рівня мовленнєвого розвитку порівняно з нормально розвиненими дітьми.

У дітей з розумовою відсталістю також часто відмічають грубі розлади мовлення, які важко піддаються корекції та впливають на загальний психічний розвиток таких дітей, ще більше його затримуючи. Відповідно, у них спостерігається недорозвиток комунікативних навичок. Таку властивість мовлення відмічають у своїх працях науковці [1; 5; 6;11]. Попри це, в них існує потреба у спілкуванні з іншими людьми і в пізнанні оточуючого світу. Однак завдяки наслідуванню поведінки інших у них утворюється зазвичай ціла система поведінкових штампів, якими вони користуються у знайомих ситуаціях.

У наукових працях багатьох тифлологів [4; 5; 11;12; 13], які досліджували дітей з вадами зору різних вікових груп відзначається, що в умовах зорової недостатності знижується готовність до інтерсуб'єктної взаємодії, що важливо для формування комунікативних навичок. Порушення зору, обмежуючи комунікативні можливості дитини дошкільного віку,

знижує також інтерес до навчально-пізнавальної діяльності, що важливо саме для підготовки дітей до подальшого навчання в школі. Достатній рівень сформованості комунікативних навичок, є однією із необхідних складових готовності дитини до навчання, забезпечує їй можливість успішного засвоєння шкільної програми. Адже дошкільники з порушеннями зору зазнають більше труднощів під час переходу до навчання у школі, ніж діти з нормальним зором [4; 11; 12]. Актуальність формування комунікативних навичок у старших дошкільників з порушеннями зору та інтелекту на педагогічному рівні визначена соціальним запитом суспільства – формуванням соціально адаптованої особистості. Все це надзвичайно актуалізує пошук реальних джерел формування комунікативних навичок старших дошкільників з порушеннями зору та інтелекту.

Отже, одним із пріоритетних завдань залишається розробка засобів формування комунікативних навичок, що пов'язано з розробкою і застосуванням технологій, завдяки яким дитина здатна пізнавати світ в усіх тих формах діяльності, які їй близькі, доступні та сприяють розвитку. Причому провідне значення повинно надаватись діяльності, в якій дитина зможе повністю розкрити свої можливості і найбільш ефективно засвоїти соціально-культурний досвід.

Відповідно до вікової періодизації Л. Виготського, в кожному віковому періоді виділяється один головний вид діяльності, який поряд з іншими видами, що сприяють розвитку психіки дитини, скеровує вирішальний і визначальний вплив на цей розвиток [1; 2]. Період від 6 до 7 років вважається у віковій психології надзвичайно важливим в плані виявлення психологічних новоутворень, що дозволяють дитині перейти на новий етап вікового розвитку. Загальноприйнятими психологічними визначеннями є те, що для дітей молодшого шкільного віку провідною діяльністю стає навчання, тоді як для дошкільників провідною діяльністю є гра. Відповідно, особлива увага педагогів в плані забезпечення готовності дитини до навчання в школі має бути привернута до періоду від 6 до 7 років. Як свідчать дослідження науковців [5; 6; 11], у дітей 6-7 років, які мають порушення інтелекту, не сформовано новоутворення, назване Л. Божович «внутрішньою позицією школяра». У зв'язку з цим, актуальним є пошук шляхів, що забезпечить вирішення цієї педагогічної проблеми.

Відсутність шкільної зрілості або готовності до систематичного шкільного навчання та спілкування з однолітками, особливо дітей з порушеннями зору та інтелекту, може призвести до зростання тривожності у дітей, проявів агресії, хронічної втомлюваності, а також може стати причиною виникнення шкільних неврозів і, як наслідок, – неготовності їх до навчання.

Комунікативна сфера дитини розглядається перш за все в загальному контексті її соціалізації з урахуванням особливостей побудови міжособистісних стосунків з однолітками, а також з дорослими [9; 10].

Важливою умовою розвитку дитини з порушеннями зору та інтелекту є соціальне спілкування та пізнання навколишньої дійсності, яке знаходиться в прямій залежності від можливості дитини розуміти звернене мовлення та адекватно використовувати власне. Відхилення в комунікації, які характерні для дітей зі складними порушеннями, проявляються в різних ступенях, та не в однаковій мірі піддається педагогічному впливу і мають різне значення для подальшого розвитку дитини.

Володіння комунікативними навичками сприяє реалізації суспільно значущої функції як дошкільного так і шкільного навчання – формування у розумово відсталих дітей з порушеннями зору здатності активно спілкуватись в процесі самостійної діяльності. І саме сформованість комунікативних навичок має важливе значення для їх загального розвитку. Однак, як свідчать результати досліджень багатьох дефектологів [5; 6; 11], в силу порушень узагальнюючої функції мовлення та мислення у розумово відсталих дітей, при відсутності спеціального навчання, розвиток комунікативної сторони відбувається повільно і не досягає належного рівня навіть у школі. Це в значній мірі ускладнює процес оволодіння ними навчальним матеріалом та вмінням активно спілкуватись з оточуючими.

У зв'язку з цим, найголовнішим завданням педагогів та батьків є цілеспрямований вплив на комунікативні навички дітей з порушеннями зору та інтелекту, як однієї з умов формування комунікативної компетенції дошкільника, а також умовою і засобом усунення затримки розвитку та становлення особистості дитини в суспільстві.

При соціалізації дітей з розумовою відсталістю проблемою є порушення навичок міжособистісного спілкування в середовищі нормальних людей, не сформованість потреби в такому спілкуванні, неадекватна самооцінка, негативне сприйняття інших людей, схильність до соціального утримання. Життєдіяльність дитини з розумовою відсталістю передбачає звуження контакту з оточуючими. Тому особливу увагу необхідно приділяти умінню дітей спілкуватися.

Не дивлячись на те, що названі автори питання по формуванню комунікативних навичок у дітей з порушеннями зору та інтелекту спеціально не досліджували, в їх роботах є цінні рекомендації стосовно корекції даного виду діяльності або у дітей з порушеннями зору, або у дітей розумово відсталих. У всіх дослідженнях науково обґрунтована необхідність організації спеціального навчання з опорою на потенційні можливості та максимальне використання їх в процесі корекції мовленнєвої діяльності, а саме, формування комунікативних навичок в старшому дошкільному віці, як сенситивного періоду для їх розвитку.

Отже, пошук шляхів, спрямованих на формування комунікативних навичок у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями зору та інтелекту, що сприятимуть активізації комунікативної діяльності, оволодінню умінь і навичок мовленнєвого спілкування, є надзвичайно актуальним і набуває в сучасних умовах особливого значення. На жаль, проблема формування комунікативних навичок у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями зору та інтелектом практично залишилась поза увагою дослідників.

Ми дійшли висновку, що з метою подолання і запобігання труднощів у формуванні комунікативних навичок у розумово відсталих дітей з порушеннями зору, необхідне активне педагогічне втручання в процес їх спілкування. Корекція повинна будуватись на принципах диференціації та індивідуалізації навчання, повинна здійснюватись мотивація продуктивної комунікативної діяльності за допомогою створення мотивуючого середовища, забезпечуватись єдність когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів особистості при включенні дошкільника з порушеннями зору та інтелекту у комунікативну діяльність, – і все це повинно базуватись на поетапному формуванні у дошкільників

комунікативних навичок і ставлення до себе як до суб'єкта комунікативної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Выгодский Л.С. Избранные психологические исследования. Мышления и речь. Проблемы психологического развития ребёнка. – М.: Изд-во АН УРСР, 1956. – 350 с.
2. Выгодский Л.С. Проблема умственной отсталости / – М.: Просвещение, 1983. – Т.5. – 180 с.
3. Галигузова Л.Н., Смирнова Е.О. Ступени общения: от года до семи лет. – М.: Просвещение, 1992. – 143 с.
4. Гребенюк Т.М. Медико-педагогічка корекція зорового сприймання у дошкільників з вадами зору / Т.М. Гребенюк, І.О. Сасіна, Ю.В. Тімакова // Навчальний посібник. – К.: НПУ ім. Драгоманова 2008. – 147 с.
5. Дегтяренко Т.М. Корекційно- реабілітаційна робота в спеціальних дошкільних закладах для дітей з особливими потребами / Т.М. Дегтяренко, Л.С. Вавіна //: Навчальний посібник. – Суми : Університетська книга, 2008.
6. Ілляшенко Т.Д., Обухівська А.Г. Як навчати дітей з порушеннями психофізичного розвитку. – Київ: «Ніка-центр», 2003.
7. Лисина М.И., Капчеля Г.И. Общение со взрослыми и психологическая подготовка детей к школе. – Кишинев, 1987. – 136 с.
8. Лисина М.И. Проблемы онтогенеза общения / НИИ общей и педагогической психологии АПН СССР. – М. Педагогика, 1986. – 143 с
9. Общение и речь: развитие речи у детей в общении со взрослыми/ [В.В.Ветрова, Д.Б.Годовникова др.]; Под ред. М.И. Лисиной. – М.: Педагогика, 1985. – 207 с.
10. Піроженко Т.О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника. – Тернопіль: Мандрівець, 2010. – 152 с.
11. Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями зору та інтелекту / За ред.. В.І.Бондаря, Л.С.Вавіної, В.В.Тарасун. – К.:2008. – с. 284
12. Солнцева Л.И. Введение в тифлопсихологию раннего, дошкольного и школьного возраста. - М.: Полиграфсервис, 1997. – 123 с.
13. Феоктистова В.А. Развитие навыков общения у слабовидящих детей. – СПб.: Речь, 2005. – 128 с.: ил.

УДК: 159.947.5:3-056.264

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ МОВЛЕННЄВОЇ АКТИВНОСТІ У ДІТЕЙ З АУТИСТИЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Базима Н.В.

Інститут корекційної педагогіки та психології
НПУ імені М.П.Драгоманова

В статті розкриті проблеми, що стосуються взаємодії з оточуючими людьми та навколишнім світом дітей з раннім дитячим аутизмом. Висвітлено генезис розвитку мовленнєвої функції у дітей з аутистичними порушеннями.

В статье раскрыты проблемы, касающиеся проявления взаимодействия с окружающими людьми и окружающим миром детей с ранним детским аутизмом. Освещено генезис развития речевой функции у детей с аутистическими нарушениями.

Problems of interaction with other people and the world of children with autism are presented in the article. Particularities of speech development of children with an autism are presented in the article.

Ключові слова: психічний розвиток, взаємодія, проблеми мовленнєвого розвитку, комунікативна діяльність, аутизм.

Ключевые слова: психическое развитие, взаимодействие, проблемы речевого развития, коммуникативная деятельность, аутизм.

Key words: mental development, interaction, problems of speech development, communicative activities, children, autism.

Про підвищення інтересу науковців (дефектологів, педагогів, психологів, медиків) до аутизму та аутистичних проявів в Україні за останні десятиліття свідчить розширення проблематики досліджень у різних галузях, зокрема: дослідження причин виникнення даних порушень, розроблення методів діагностики та диференціації від інших порушень і методів корекції, вироблення нових підходів до виховання і навчання, написання, апробація та впровадження адаптованих до особливостей дитини з даними порушеннями програм, пошук альтернативи діагнозу «шизофренія» у осіб з аутизмом, що досягли повноліття і т.п.

Зважаючи на визначення аутизму як тяжкого порушення розвитку, що характеризується значними недоліками у формуванні соціальних і комунікативних зв'язків із реальністю; проявляється в зосередженості на власних переживаннях, обмеженні спілкування з іншими людьми, а також проявами стереотипних інтересів [2], а саме на порушення соціально-комунікативної функції у осіб з аутизмом, виникає потреба у розробленні прийомів формування даної функції. Нас цікавить, враховуючи специфічні особливості розвитку психічних функцій у дітей з аутистичними порушеннями, формування у них потреби і здатності до комунікації з оточуючими людьми і до використання у процесі взаємодії безпосередньо мовлення. Тобто, ми ставимо за мету формування мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями за допомогою